

Barne-tv og fortellinger om barn

en analyse av barne-tv 2004 og Lekestue 1968

Sosiologi 2500; kulturanalyse, diskurs og semiotikk

Faglærer: Ivar Frønes

Universitetet i Oslo, 27.4.2004

Kandidatnummer:

Antall ord: 3 498

Sammendrag

Oppgavens problemstilling er på hvilken måte Barne-TV kan sies å være bærer av fortellinger om barn og barndom. Gjennom å analysere et Barne-TV program sendt 20.4.2004 og sammenlikne med et Barne-TV program sendt 2.10.1968 kommer jeg fram til at Barne-TV programmet sendt i 1968 (Lekestue for de minste) er laget for det pliktoppfyllende barnet som skal forberedes til å fungere i voksenverden. Fortellingen som skinner gjennom er barnet som gjennom undervisning, integreres og tilpasses til å bli en høyverdig samfunnsborger. I Barne-TV sendt i 2004 er det en annen fortelling som er dominerende; gjennom lek vil barnet utvikle sine iboende egenskaper og bli et selvstendig individ. Her blir adressenten det kompetente barnet som ønsker å bli underholdt og stimulert. Til slutt i oppgaven ser jeg på noen av de prosessene som kan ligge til grunn for at fortellingene i de to programmene er forskjellige.

Innledning

Fjernsynet er et medium som både formidler og skaper kultur. Fjernsynsprogrammene er produsert av noen ganske få, men når fram til størsteparten av befolkningen. På den måten får de innflytelse på det kulturelle og sosiale liv. På produksjonssiden opererer en med målgrupper; de forskjellige programmene er myntet på å treffe et utvalg av befolkningen som man antar har visse preferanser (dersom det ikke går utover etiske grenser). Med barn som målgruppe er det også andre faktorer enn popularitet og etikk som er med i avgjørelsen om hva som skal vises. Barn antas å være sårbare for påvirkning. For eksempel er det allment akseptert at barn helst skal skånes for vold og sex. Poenget kan illustreres med at scenen der Emil i Lønneberget heiser Ida opp i flaggstangen, ble klippet bort før den ble gjenutsendt i Norge (Hake 1993:28).

De fleste blir introdusert for fjernsyn tidlig i livet. Barne-TV for de minste er beregnet for barn ned i treårs alderen og er for mange norske barn en fast post før leggetid. På den måten blir Barne-TV en del av sosialiseringprosessen. Mange bekymringer spinner seg rundt dette. Hva tåler barna å se? Hva trenger de? Hvilke rollemodeller skal de ha? Barne-TV blir i så måte interessant fordi det nødvendigvis gjenspeiler en forestilling eller ide om barn og barndom.

Ved å analysere et Barne-TV program for de minste sendt i år 2004, og et program sendt i 1968, vil jeg i denne oppgaven se om det er en forskjell i hvilke myter om barn og barndom som ligger som implisitt i programmene. For å få fram dette vil jeg se på hvem som kan sies å være som adressent, forstått som den skapte mottaker (Thwaites, Davis & Mules 2002:17) i de to programmene og hvilke fortellinger, eller forestilte handlingsforløp (Frønes 2001: 112) om barn og barndom som ligger til grunn for valgene som er tatt med hensyn til form og stil.

Jeg vil konsentrere meg om Barne-TV for de minste (barn i førskolealder) som er produsert i Norge (også konsepter som er kjøpt fra utlandet og tilpasset norske forhold), og som er vist på NRK. De to valgte programmene ligner i form, med programledere som tar sikte på å aktivisere barna i form av direkte henvendelse til barnet, lek, sang eller liknende. Det første programmet har jeg valgt på bakgrunn av at det var det tidligst sendte programmet av denne typen som er mulig å oppdrive i NRKs arkiver på nåværende tidspunkt; ”Lekestue for de

minste” sendt 2.10.1968 (*Lekstue*). Det andre programmet jeg vil analysere har ikke noe navn annet enn ”Barne-TV” og ble sendt 20.4.2004 (*Barne-TV 2004*). Det siste programmet er valgt fordi det ble sendt i det året oppgaven er skrevet. Begge ble vist utenom helg og høytider. Ingen av dem er reprisesendinger, men produkter av sin tid. Jeg vil ikke gå inn på serieinnslagene som blir vist i *Barne-TV 2004* da det ville gjøre omfanget av oppgaven for stort og jeg ser det heller ikke som relevant i denne sammenhengen. I stedet vil jeg konsentrere meg om de delene hvor programleder er tilstede. Jeg vil også gjøre det klart at min vinkling i oppgaven etter alt å dømme vil være farget av tiden jeg lever i, og mine referanserammer.

Jeg vil gjennom hele oppgaven benytte meg av begreper som er hentet fra ”introducing cultural and media studies – a semiotic approach”, Tony Thwaites, Lloyd Davis & Warwick Mules 2002, og ”Handling kultur og mening”, Ivar Frønes 2001. Jeg har også hentet enkelte begreper og ideer fra Marit Haldars artikkel, ”Barndom på boks, Barne-TV i et historisk-ideologisk perspektiv” i ”Digital barndom”.

Synopsis av *Lekstue*

Programmet starter med en vignett som viser noen byggeklosser. En dukke kommer fram mellom klossene og viser vei til en tv. Det zoomes inn på tv apparatet og i skjermen viser det seg et rom. Snart dekker rommet hele skjermen og en kvinnelig programleder (Liv Holmen) kommer inn og setter seg foran et stort bord. Hun hilser, presenterer seg og forteller så om høsten. Hun forteller om hvordan frukt og grønnsaker modner, og viser frem forskjellige slag. Deretter forteller hun om hvordan de som vokser opp på landet er vant med hvordan man dyrker frukt og grønnsaker, og at de som vokser opp i byen må kjøpe dem på torget. Programlederen viser dem som ser på hvordan de kan lage grønnsakstorg hjemme ved å bruke ting de finner i skogen. Man kan bruke steiner i stedet for plommer og så videre. Innimellom synger hun forskjellige sanger med temaet frukt og grønnsaker. Så filmes det i et annet rom og en dame i klovneliknende kostyme kommer inn. Hun gjør forskjellige bevegelser, leser opp dikt og regler om samme tema som ovenfor, og ber etterpå barna gjøre det samme.

Synopsis av *Barne-TV 2004*

Barne-TV som ble sendt i 2004 starter med en vignett av dataanimerte fantasidyr som svever gjennom verdensrommet. Programlederen (Jonna) som står foran et bord. Han hilser velkommen og sier noe om hvordan de voksne noen ganger har vanskelig for å bestemme seg. Enten er du for liten til å gjøre noe, eller så er du for stor. Han forteller videre en historie fra han selv var liten hvor han ønsket å bli bodybuilder slik som naboen. Hun (bodybuilderen) spiste mye fisk og trente med vekter for å bli stor og sterk. Faren til Jonna syntes det var helt greit at han spiste fisk, men å trene med vekter var han for liten til. Jonna bestemte seg derfor for å lage sine egne vekter av ballonger. Videre i programmet viser han hvordan man kan lage slike vekter og demonstrerer hvordan de kan brukes hvis man skal lure noen til å tro at de er tunge.

Analyse og sammenlikning

Lekestue skiller seg fra *Barne-TV 2004* på flere forskjellige punkter. Jeg vil konsentrere meg om hvordan programlederne introduseres med klær, språk og gester, studios utforming, kamerabevegelser og temaet i programmene. *Lekestue* er laget under sin tids forutsetninger men dette gjør ikke programmet mindre relevant i denne sammenhengen, ettersom det nettopp er datidens uttrykk for sitt syn på barn som er interessant. At det kun fantes sort/hvitt tv er en praktisk forutsetning. Jeg velger derfor å ikke kommentere bruken av farger. Jeg har også valgt å ikke kommentere kjønnsroller.

Lekestue starter med at vi får se et rom. Det er møblert med tremøbler med detaljer som fløyelstrekk på stolermer og sittepute og utskjæringer. Et stort bord, to stoler og to skap. Vinduene, som er satt opp for anledningen, har hvite gardiner og blomsterpotter av papp i karmene. Disse elementene er alle tegn, det vil si de produserer mening (Thwaites m.fl. 2002: 9). Tegnene *blomsterpotter* og *gardiner* har konnotasjonene *bebodd* og *koselig*, det vil si de er tegnenes assosiative kjerne (Frønes 2001:70). De står som symboler for noe *hjemmekoselig*. I denne sammenhengen er kodene antakelig brukt for å gi inntrykk av at man befinner seg i et hjem. Dette følges opp i resten av interiøret. Tremøblene signifiserer noe hjemmelig men har også konnotasjoner som *tungt*, *seriøst* og *borgerlig*. Det er ingen bruksgjenstander i rommet. Dette er altså et studio som likner et borgerlig og nøkternt hjem. En kvinne kommer inn i rommet, går målbevisst mot bordet (hun ser hele tiden på bordet mens hun går) og setter seg på stolen. Hun ser inn i kamera og sier ”morn, jeg heter Liv, men det visste du kanskje, for jeg har vært på barne-tv før. Nå er det høst, og om høsten blir bladene på trærne gule...”

(Lekestue for de minste 2.10.1968). Videre forteller hun om hvordan frukt og grønnsaker modner om høsten og er med det inne på programmets hovedtema. Hun viser frem forskjellige typer grønnsaker, teller dem, synger om dem, forteller hvor de vokser og hvordan man på landet dyrker dem, mens de som bor i byen må kjøpe dem på torget. Hun gjør få bevegelser utover det å forme ordene med munnen. Når hun viser fram grønnsakene tar hun dem sakte fram fra kurven en etter en mens hun teller og forklarer. Hun har på seg smal kjole med lange ermer, perlekjede og øredobber, tynne strømper og høyhælte sko. Hun har velstelt frisyre og lakkerte negler. Så langt er det to sikre tegn på at dette er et program for de minste. Det er åpenbart vignetten og det at hun sier "barne-tv", men også ordene hun bruker gir et signal om at programmet er ment for barn. For eksempel henvender hun seg til publikum med "du" som er en typisk måte å henvende seg til barn på i barne-tv programmer. Slike henvendelser kan sees på som en metode for å gi en illusjon av at programlederen kan se barnet det snakker til og på den måten skape en relasjon som likner ansikt til ansikt situasjoner. Slike grep er også kalt parasosial interaksjon (Grant Noble i Haldar, 1998: 195).

Anslaget virker seriøst og formelt. Klærne Liv Holmen har på seg og møblenes utseende blir til sammen i denne konteksten symboler for noe voksent. Tegnene perlekjede, høyhælte sko og lakkerte negler utgjør alle distinkte koder for voksenalder; de skiller barn fra voksen. De lange ermene på kjolen (som i tillegg er kneppet helt opp til halsen) og det helhetlige velstelte preget gir, uavhengig av mote, et inntrykk av anstendighet. Fraværet av bruksgjenstander har konnotasjonene *velstelt* og *nøkternt*. Språket hun bruker og måten hun snakker på er også preget av den samme nøkternheten. Stemmeleiet er monotont, og hun verken smiler eller beveger hendene mens hun snakker. Hun presenterer seg med fornavn og antyder at barna kanskje kjenner henne igjen fra tidligere. Å presentere seg er en formalitet (selv om hun kun bruker fornavn), og det at hun ikke beveger seg i noen særlig grad mens hun snakker, virker behersket, noe som igjen peker mot det formelle. Kamerabevegelsene følger opp i samme stilen med få, og kontrollerte bevegelser.

Anslaget i *Barne-TV 2004* fortøner seg annerledes. Studioet er innredet med en naivistisk figur formet som et tre på gulvet og det er hengt opp måne og stjerner på veggen. Håndtaket på døren er et sykkelsete. Setet er tatt ut av sin vanlige kontekst og plassert på døren der man venter å se et dørhåndtak, noe som gir et signal om kreativitet. Det har samtidig en komisk effekt; det er rom for "tøys og tull". Trefiguren, stjernene og månen understreker dette. Sammen gjør disse tegnene studioet som symbolsk rom, til et sted der fantasien får slippe til.

Programlederen (Jonna) står foran et bord. Han sier: "Hei, og velkommen til barne-tv! Har du noen gang hørt de voksne si sånn (han går over til å spille "voksen") nei, det der kan du ikke gjøre, du er alt for liten til å gjøre sånn..." (Barne-TV 20.4.2004). Jonna smiler hele tiden mens han snakker og er i stadig bevegelse. Kinematografien følger opp bevegelsene med lett svaiende håndholdt kamera. Til forskjell fra programleder og kameras rolige og beherskede bevegelser i *Lekstue* får man her en følelse av fart og bevegelse. Når han spiller "voksen" er det karikerte trekk han benytter seg av. Han "blåser" seg litt opp; prøver å virke større enn det han er, rynker brynene, hever pekefingeren og gjør stemmen mørkere. Dette i tillegg til at han bruker ordene "de voksne" og ikke "vi voksne" viser at han ikke definerer seg selv som en av dem. Han er, om ikke et barn selv, hvertfall på lag med barna. Han framstår som en venn som forstår hvordan det er å være barn. Antrekket hans; t-skjorte, olabukse og håret flettet i flere små fletter, er verken kode for noe distinkt voksent eller distinkt barn. Han definerer voksne som *ett* felleskap og barn som et annet. Han stiller seg utenfor begge og får heller en liminal posisjon (jfr. Frønes 2001: 130). Om barna i utgangspunktet selv føler seg som en del av et slikt felleskap er uvisst. Den fatiske funksjonen, det vil si forholdet mellom adressat (den skapte sender) og adressent virker uformelt og likner et vennskapsforhold (Thwaites m.fl. 2002: 18). I *Lekstue* er den fatiske funksjonen av mer formell karakter og kan beskrives som det forholdet barnet ville hatt til en voksen bekjent.

Det er visse likheter så langt i hvordan programmene er scriptet, det vil si i forløpets struktur (Frønes 2001:104). Begge åpner med en velkomsthilsen til barna og presenterer deretter et tema som følges gjennom resten av sendingen. Begge henvender seg direkte til barnet som "du". I *Lekstue* brytes programmet innimellom opp med en sang eller en direkte henvendelse til barnet. For eksempel "har du hørt sangen om persille før?" (*Lekstue for de minste* 1968). Dette kan ses som en måte å holde på barnets oppmerksomhet og forsøk på å skape en kontakt med barnet gjennom skjermen. Begge programmene kan karakteriseres som det Marit Haldar kaller for "realismeprogrammer" hvor programlederens hovedoppgave er å tolke selve programmet for publikum (Haldar 1998: 194). For eksempel når Jonna snakker om bodybuilder forklarer han først hva en bodybuilder *er* (en som trener veldig mye for å bli stor og sterk). Et eksempel på det samme i *Lekstue* er når Liv Holmen tar en blomkål ut av kurven og forklarer at den er hvit og har grønne blader rundt. *Barne-TV 2004* har også en annen oppgave som ser ut til å være like viktig; underholdning og oppmuntring til lek. Måten programmene brytes opp på er imidlertid forskjellige. *Barne-TV 2004* benytter innkjøpte utenlandske serier i stedet for innslag av tradisjonelle norske barnesanger som i

Lekstue. Det kan også spores et skille i måten programlederne inntar rollen sin på. Diskursen, som en bestemt måte å snakke om og forstå barn på, er i de to programmene forskjellige (Winther Jørgensen og Phillips, 1999: 9). Som vist tidligere i oppgaven forholder programlederen i *Lekstue* seg til barnet fra en posisjon som voksen. Forholdet voksen/ barn kan forstås som et asymmetrisk forhold, der den voksne har myndigheten. Programlederen forteller om frukt og grønnsaker nøktern måte som tar mer form av undervisning enn av underholdning. Alt blir forklart og det gjenstår lite til seeren som kan være gjenstand for tolkning. Også i den delen av programmet med klovnen Andantino (Viva Mørk), er den voksnes myndighet framtrædende. For eksempel stuper hun kråke og sier ”har du stupt kråke nå? ... fint”. Og videre: (hun later som studio er fullt av høyt gress) ”skal vi ut og gå i det gresset sammen? Da skal jeg vise deg hvordan man går i gresset, også går vi sammen i gresset etterpå... først løfter du det ene benet høyt opp...” (*Lekstue for de minste* 1968). Ideen om aktivisering er tydelig. Det kan se ut til at der *Lekstue* ”taper” i å stimulere til tankeaktivitet, tar de igjen med oppmuntring til fysisk aktivitet. *Barne-TV 2004* stimuleres barna til begge typer aktivitet, men uten å faktisk *be* barna om å gjøre noe. I *Barne-TV 2004* setter Jonna seg i et mer likestilt forhold til barnet. Han søker å vinne sitt publikum med stil og sjarm. Han presenterer seg ikke, kanskje fordi han regner med å bli gjenkjent, og han forteller noe personlig om seg selv fra han var liten. Dette skaper en intimitet som minner om forhold man har med venner. Han stiller seg *ved siden av* barnet, og sammen med dem *mot* de voksne, men allikevel er han, i kraft av å faktisk være voksen, utenfor barnas fellesskap, hvilket han definerer. Han framstår som en eldre venn og en rollemodell. I *Lekstue* derimot, legger ikke Liv Holmen skjul på sin voksenrolle, og det er i kraft av denne hun får sin oppmerksomhet. Som Marit Haldar også påpeker (Haldar 1998:203) gir det mening å sammenlikne disse forholdene med Webers begreper om karismatisk (Weber 2000:94) og tradisjonelt herredømme (Weber 2000:98), dersom ”herredømme” oversettes med *autoritet*. Jonna kan stå som representant for den karismatiske autoriteten og får sin oppmerksomhet i kraft av sin personlighet (sjarmerende og overbevisende i sin rolle), og Liv Holmen for den tradisjonelle, det vil si hun får sin tillit i fordi hun har den posisjonen hun har (voksen).

Selv om begge programmene i stor grad tolkes gjennom programlederne, skilles veiene ved bruken av humor, valg av tema og programledernes roller. *Barne-TV 2004* har et preg av underholdning mens *Lekstue* tar mer form av undervisning. *Lekstues* innslag med klovnen er riktignok komisk, men temaet er allikevel seriøst. Barnet skal lære regler og sang om frukt og grønnsaker og blir bedt om å bevege seg slik klovnen gjør. Den voksne er tydelig en

tradisjonell autoritet. Hensikten i *Barne-TV 2004* også er aktivisering, men her er det i større grad opp til barnet om det velger å la seg inspirere. Temaet frukt, grønnsaker og grønnsakstorg er samfunnsmessig nyttig informasjon, mens temaet hvordan lage en vektstang av ballonger med den hensikt å lure noen, kan karakteriseres som lek. Jonna later som om vektstangen er tung, Liv Holmen viser barna hvordan de kan lage sitt eget grønnsakstorg og forteller at det *går an* å late som en stein er en plomme, ”hvis du har tid en gang...” (Lekestue for de minste 1968).

Fortellinger om barn

I *Barne-TV 2004* går man ut fra at barnet er vant til lek og ”tøys”, og dette blir sett på som en verdi i seg selv. Det anes en grunnleggende fortelling om barnet som en kreativ og kompetent skapning som vil realisere seg selv og sine iboende egenskaper gjennom lek, og dermed bli et harmonisk og selvstendig menneske. Blant annet kan Jonnas opptreden når han spiller ”voksen” forstås som en tillitserklæring til barnet som kompetent til å forstå humor og karikatur (om de aller minste barna forstår denne parodieringen er en annen sak). Å lage vektstang av ballonger er et ”unyttig” tema og dermed *lek*. Adressenten, forstått som den skapte mottaker (Thwaites m.fl. 2002:17) blir ut fra dette det lekende barnet som ikke tar del i voksenlivets alvor. Fraværet av alvorlige problemstillinger i programmet understreker dette. Barndommen blir dyrket som en tid i livet hvor man er fri fra forpliktelser. I Lekestue kan den grunnleggende fortellingen sies å være at barn må læres opp til å bli ansvarsfulle voksne gjennom å få kunnskap om hvordan voksensamfunnet fungerer. Liv Holmens forslag om å leke grønnsakstorg ”hvis du har tid en gang...” peker i den retning. Å leke grønnsakstorg kan ses som en måte å øve seg til det voksne yrkeslivet på. I *Barne-TV 2004* er *tid til å leke* ikke et tema, men en selvfølgelighet. *Lekestues* adressent blir barnet som står på terskelen til å bli en integrert voksen. I *Barne-TV 2004* er målet at barnet skal lære gjennom *lek*, mens i *Lekestue* skal det lære ved å bli *fortalt*. Ved å sammenlikne *Lekestue* med *Barne-TV* i dag kan man se at det er to forskjellige fortellinger om barn og barndom som formidles. Men det er ikke bare fortellinger om *barn* som formidles. En voksen programleder som har barnelignende oppførsel lærer også barnet noe om de voksne. Jonnas utsagn ”det kan virke som de voksne noen ganger har vanskelig for å bestemme seg” (*Barne-TV* 20.4.2004) kan tjene som eksempel. ”De voksne” framstår ikke lenger kun som oppdragende autoriteter, men er mennesker som kan gjøre feil og er mulige å forhandle med. Med dette utsagnet peker han på et spenningsforhold mellom barn og voksen som *kan* utløse nye ideer (for øvrig er

spenningsforholdet mellom barn og voksen ikke nytt for akkurat dette programmet) hos barna. Hvis den voksne svarer på dette ved å forandre sin oppdragelsespraksis, kan dette igjen motivere til et nytt syn på barn. Slik kan det opprettes nye fortellinger og Barne-TV endrer seg deretter. Barne-TV kan være en kilde til endring i sosial praksis både når det gjelder barns egen forståelse av seg selv, voksnes forståelse av barn og relasjonen dem i mellom. ”Endring i fortellinger illustrerer sosial forandring” (Frønes 2001:122).

Avslutning

”Fortellingene er med på å danne våre mentale grunnskjema eller grunnkategorier, som danner basis i vår måte å tenke, handle og forstå på” (Frønes 2001:117). At barn trenger lek med likeverdige for å utvikle seg har i siste instans ingen høyere sannhetsverdi enn myten om at barn trenger å lære å bli voksen *av* en voksen. Slike myter bunner ofte i en sterk tro eller ide om hvordan sosiale fenomen henger sammen, og blir på den måten et grunnlag for hvilke valg man tar. De to forskjellige fortellingene om barn og barndom jeg kom fram til, skinner gjennom ved å se nærmere på hvilke koder og diskurser som er valgt. Min påstand er at innholdet Barne-TV kan ses som en kulturelt skapt manifestasjon av forestillingene og ideene om barn og barndom, og at disse er forskjellige i *Lekstue* 1968 og *Barne-TV* 2004. Med dette mener jeg at forestillingene og ideene om barn og barndom, selv om de er i stadig endring, på en måte fikseres og kommer til uttrykk gjennom tegn og koder i sosial praksis; som her konstruert i barne-tv (manifestasjon; jfr. Frønes 2001:82). Selv om det ikke kan sies noe generelt om endringer ut fra å studere to programmer, er forskjellene interessante fordi de kan antyde en bevegelse i fortellingene om barn og barndom formidlet gjennom Barne-TV.

Litteratur

Frønes, I. 2001. *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Hake, K. 1993. *Fjernsynsbarn*. Oslo: Universitetsforlaget AS

Haldar, M. 1998. *Barndom på boks. Barne-TV i et historisk-ideologisk perspektiv*. I: M. Haldar og I. Frønes (red.) *Digital Barndom*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.

Thwaites, T., Davis, D., Mules, W. 2002. *Introducing cultural and media studies. A semiotic approach*. Houndmills: Palgrave.

Weber, M. 2000. *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag ASA 2000